

Timo Salminen

Kuvitukset Suomen esihistorian yleisesityksissä 1880-luvulta nykypäivään

Illustrationer i allmänna översikter över förhistoria från 1880-talet till nutid

I denna artikel behandlas utvecklingen av illustrationerna i allmänna översikter över Finlands förhistoria från 1880-talet till nutid. Om bilderna till en början huvudsakligen föreställde enbart föremål, så fick fasta fornlämningar, kulturlandskap, rekonstruktionsbilder, kartor o.s.v. under loppet av 1900-talet en allt större roll. Efter 1930-talet föll de etnografiska analogierna bort och de naturvetenskapliga bilderna etablerades. Stenåldern blev på 1980-talet fri från den stämpel av primitivt arbete och kamp som tidigare kännetecknat illustrationerna, samtidigt fick brons- och järnåldern en vardagligare framtoning. På en axel av maskulinitet och femininitet så har illustrationerna blivit mera balanserade. Förändringarna har följt internationella utvecklingslinjer, om än ibland med ett litet dröjsmål.

Visuaalinen esihistoria

Esihistorian yleisesityksiä alkoi ilmestyä Skandinaviassa 1830-luvun lopusta alkaen levittämään sanomaa maan sisään kätkeytyvästä menneisyydestä, joka palvelisi kansan identiteetin rakennusaineena (Thomsen 1836; Nilsson 1838–1843; Worsaae 1843; Hildebrand 1872; Montelius 1873). Suomeen asti virtaus ehti vuonna 1885, jolloin Johan Reinhold Aspelin (1842–1915) julkaisi 111-sivuisen populaarikirjan *Suomen asukkaat Pakanuuden aikana* (Aspelin 1885). Kukin arkeologisukupolvi on sen jälkeen kirjoittanut oman yleiskatsauksensa Suomen esihistoriaan. Lisäksi on ilmestynyt erilaisia muita kokonaisesityksiä ja suppeampia katsauksia. Kaikki ovat olleet kuvitettuja.

Arkeologia on alusta asti ollut hyvin visuaalinen tieteenala, ja kuvilla on ollut keskeinen tehtävä sekä arkeologisissa tutkimusjulkaisuissa että populaareissa yleisteoksissa. Arkeologisten kuvitusten historiaa on myös tutkittu jonkin

verran viime vuosikymmenten aikana, vaikkakin tutkimus on painottunut ihmisen kaikkein varhaisimman esihistorian, klassisen arkeologian ja eräänlaisten tapahtumallisten kuvien tarkasteluun eikä ole tavoitellut yleiskuvaa eri elementtien esiintymisestä esihistorian kuvituksissa (ks. esim. Adkins & Adkins 1989; Moser 1992; 1996; 1998; Moser & Smiles 2005).

Tämä artikkeli käsittelee kuvituksia niissä Suomen esihistorian yleisteoksissa, jotka ovat ilmestyneet erillisinä kirjoina 1880-luvulta nykypäivään (Aspelin 1885; Wallin 1894; Tallgren 1931; Forntid och fornfynd 1952; Kivikoski 1961; 1967; Huurre 1979/1995; Suomen historia 1984; Edgren 1992; Haggrén & al. 2015 [vain esihistoriaosuus]). Mukaan on otettu myös kaksi pelkkää kivikautta käsittelevää yleisesitystä (Luho 1948; Huurre 1998) ja yksi laajemman kokoomateoksen osana ilmestynyt, pienen kirjan laajuinen Suomen esihistoria (Ailio & Hackman 1911). Miten kuvitukset ovat muuttuneet? Millainen kuva on nähty parhaana ja ihanteellisena ta-

pana välittää visuaalista informaatiota esihistoriasta? Millaisia taustaoletuksia kuvitukset heijastelevat? Tarkastelen kuvituksia etenkin kolmen vastinparin kautta: 1) työ/taistelu, 2) arki/juhla ja 3) mies/nainen. Tavoitteena on tässä vaiheessa ensisijaisesti yleiskuvan kartoitus ja eräiden kiintoisien tulevien tutkimuskysymysten osoittaminen.

Jokaisen esihistoriateoksen kirjoittaja tai kuvatoimittaja on koonnut kuvituksen lähtien oman aikansa tutkimustilanteesta, esihistoriatietämyksestä, teoreettisista käsityksistä ja ideologisista olettamuksista. Siksi esihistoriakuvitukset sisältävät ja esittävät tulkintoja, jotka eivät myöhemmän käsityksen valossa pidä paikkaansa. Käsitys joidenkin muinaisjäännösten tai esineiden luonteesta tai ajoituksesta on voinut muuttua perusteellisestikin (esim. nykyisin veitsiksi tulkittavat pienet, T:n muotoiset liuske-esineet, ks. Tallgren 1931: 49; Kivikoski 1961: 49, tai jäntikirkot, ks. Wallin 1894: 31). Tässä artikkelissa tällaisia kohteita on käsitelty lähtien siitä käsityksestä, joka niiden luonteesta on kulloistenkin kuvien julkaisuaikana vallinnut.¹

Myöskään esihistoriakuvituksien lokerointi edustamaan jotakin tiettyä näkökulmaa kuten arkea tai juhlaa, miehiä tai naisia, heijastaa helposti pikemmin meidän aikamme tapaa nähdä esihistoria kuin todellisuudessa vallinneita olosuhteita. Asuinpaikat ja asumukset edustavat kuitenkin melko yksiselitteisesti arkea, haudat sekä kulttipaikat ja -esineet juhlaa. Tulkinnanvaraisempaa on, mikä on kulttipaikka tai -esine tai mikä on sellaisena nähty. Maskuliinisuus/feminiinisyys-näkökulmasta aseiden ja useimpien työkalujen on perinteisesti nähty edustavan miehisyyttä, vaikkei tämä nykykäsityksen mukaan välttämättä pidä paikkaansa. Useimmat taloustavarat on taas yhdistetty naisten elämänpiiriin. Yleiskuvan muodostamista lokeroinnin monitulkintaisuus ei silti estä.

Kuvituksissa havaittavia ilmiöitä ei kuitenkaan pidä ylitulkita vaan on hyväksyttävä, ettei kaikkea ole mahdollista selittää. Myös sattuman vaikutus kuvituksiin on ollut

ilmeisen suuri. Huomattavin ongelma on se, että Suomesta puuttuu toisen maailmansodan jälkeistä aikaa käsittelevä arkeologian historian perustutkimus, eikä 1940–2010-luvuilla ilmestyneiden esihistorian yleisesitysten sitominen laajempaan tieteenhistorialliseen kontekstiin siis käytännössä vielä onnistu.

Tieteellisen kuvituksen tavoitteiden kehittyminen

Kuvia on aina käytetty tarinoiden välittämiseen. Tutkimuksessa on keskusteltu siitä, tarkoitettiinko varhaiset kuvalliset tarinaesitykset esimerkiksi kirkkojen seinillä ihmisille, joille kertomukset olivat uusia, vai edellyttikö visualisointien ymmärtäminen tarinan tuntemista ennestään. Tutkijat ovat kallistuneet pikemmin jälkimmäisen vaihtoehdon kannalle. Tieteellisen esitystavan myötä kehittyi myös tieteellinen kuvitus sekä humanististen että luonnontieteiden piirissä. Siinä kuvan arvovallalla on pyritty vakuuttamaan lukijoita kirjoittajan tulkinnoista. (Gossman 2011: 1–9 viitteineen; Hall 1996: 36–38.)

Karttojen, aikajanojen, diagrammien ja tilastojen kaltaiset ei-esittävät keinot vakiinnuttivat asemansa tieteellisen historianankirjoituksen kuvittamisessa 1700-luvulla. Toisaalta etenkin populaarikirjallisuudessa käytettiin varsinaista historian tapahtumia esittävää kuvitusta. Siinä missä tilastoilla ja diagrammeilla visualisoitiin yleisiä kehityskulkuja ja ilmiöitä, esittävät historiakuvat keskittyivät erityisiin tapahtumiin ja merkittäviin henkilöihin. Historian kuvituksen yleistymistä auttoivat sekä uusien lukijaryhmien nousu että historianankirjoituksen suuntautuminen entistä enemmän kulttuurihistoriaan. (Gossman 2011: 11–26, 65–91.)

Luonnontieteissä kuvituksella havainnollistettiin luonnon järjestelmää; tavoite oli siis osittain samankaltainen kuin tilastojen ja diagrammien käytöllä historian kuvittamisessa. Kaavakuvatyypiset keskiaikaiset kuvat väistyivät renessanssin aikana naturalistisempien

ja siinä mielessä esittävämpien kuvitusten tieltä. Järjestelmä ja mekaniikka korostuivat 1600–1700-luvulta alkaen ja säilyttivät asemansa sen jälkeenkin. (Hall 1996: 9, 16–21; Kemp 1996; Baigrie 1996; O'Hara 1996.)

Arkeologisen kuvitusperinteen varhaisin kerrostuma 1800-luvun alkupuoliskolla on luonteeltaan yksiselitteisen esittävä. Diagrammit, kaavakuvat ja kartat, siis järjestelmän havainnollistaminen, ilmaantuvat arkeologisiin kuvituksiin vasta 1900-luvun puolella. Rekonstruktio kuvat esihistoriallisesta kulttuurista ja elämänpiiristä kuuluvat keskeisesti anglosaksisen arkeologian kuvituksiin jo 1860-luvulla (Moser 1996: 188), mutta Skandinaviassa ne yleistyvät vasta myöhemmin (ks. esim. Montelius 1873; 1919). Suomen esihistorian yleisteksiin rekonstruktiot ja kartat tulevat 1890-luvulla, kaaviot 1940-luvulla (ks. jäljempänä). Jos historian alalla figuratiivisia kuvituksia nähtiin pitkään vain populaariteoksissa, arkeologiassa esineiden ja muinaisjäännösten kuvallinen esittäminen on aina koettu välttämättömäksi myös tieteellisessä tutkimuksessa.

Nykyisin niin esihistoriaa esittelevät kuin muutkin populaarit yleistekokset ilmestyvät aivan toisenlaiseen maailmaan kuin runsaat sata vuotta sitten. Jos 1800-luvun lopussa jokseenkin ainoat kuvat muinaislöydöistä olivat kirjoissa, nykylukija löytää erityisesti internetistä suuren määrän kuvamateriaalia. Se asettaa uudenlaisia vaatimuksia kirjankuvitusten houkuttelevuudelle, mutta myös antaa kirjoittajalle ja kuvatoimittajalle vapauden jättää asioita kuvaamatta ja ohjata lukija muiden tiedonlähteiden ääreen.

Yleiskatsaus suomalaisiin esihistoriakuvituksiin

Samat esihistorian yleistekokset ovat Suomen oloissa useimmiten joutuneet täyttämään sekä popularisoinnin että esimerkiksi akateemiseksi kurssikirjaksi soveltuvan, astetta tieteellisemmän esityksen funktioita. Se on

myös sanellut niissä käytetyn esitystavan. Tässä artikkelissa käsiteltävistä kolmestatoista esihistorian yleisesityksestä populaareimmin virittyneitä ovat Väinö Wallinin *Kuvauksia Suomen kansan esihistoriasta* sekä Matti Huurteen teokset *9000 vuotta Suomen esihistoriaa* ja *Kivikauden Suomi*.

Johan Reinhold Aspelinin (1842–1915) teoksessa *Suomen asukkaat Pakanuuden aikana* (Aspelin 1885) on 97 sivua ja kuvituk-sena 92 puupiirrosta. Kuvat ovat pääasiassa esinekuvia, mutta mukana on yksittäisiä muunlaisiakin kuvia kuten ensimmäinen kuva kiinteästä muinaisjäännöksestä (taulukko 3 ja kuva 1). Arkeologinen tutkimus oli vasta vakiintumassa, Aspelinin tavoitteena oli Suomen esihistorian esittämisen lisäksi seurata etnisten suomalaisten menneisyyttä fennomaanisen ideologian lähtökohtien mukaisesti. (Salminen 2003: 33–35; Fewster 2006: 142–150.)

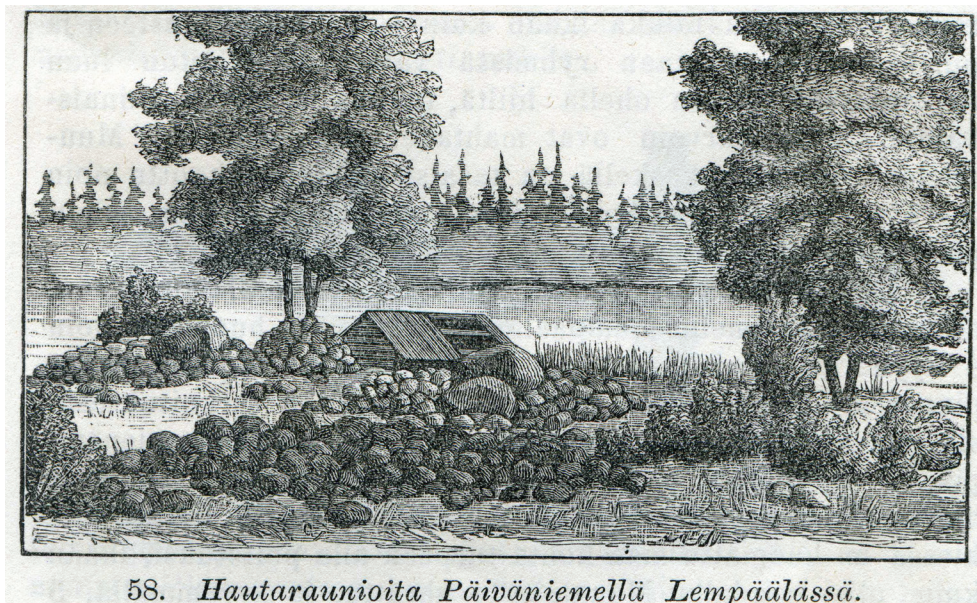
Väinö Wallinin (Voionmaa, 1869–1947) teoksessa *Kuvauksia Suomen kansan esihistoriasta* (Wallin 1894) on 266 sivua ja 83 kuvaa sekä lisäksi lukujen vinjettikuvat. Teos on ensimmäinen osa K. J. Gummeruksen julkaisemasta sarjasta *Kuvallinen Suomen historia vanhimmista ajoista nykyaikaan saakka*. Huomattava osa kirjan kuvista on arkkitehti Usko Nyströmin (1861–1925) piirtämiä. Wallinin teoksessa on Suomen ensimmäiset populaariesihistoriassa julkaistut kartat, ensimmäinen maaperäkuva, ensimmäiset kuvat rautakautisesta haudasta, rautakautisesta kulttuurimaisemasta ja muinaislinnoista. Lisäksi kivikausiluvun vinjettikuva esittänee aikakauden asuinpaikkaa. (Wallin 1894: 8, 14, 30, 83, 176, 177, 203, 213, liite 1, liite 2.) Historioitsija Wallinin tavoitteena on antaa kulttuurihistoriallinen kuva esihistoriallisesta elämästä ja siksi kuvituksen silmiinpistävin ominaispiirre on runsas etnografisen kuvamateriaalin käyttö (taulukko 3). Kuvituksessa on tapahtunut myös tekninen uudistus: ainakin miltei kaikki kuvat ovat fototyyppejä, eli ne on painettu metallisilla painolaatoilla, jotka on tehty viivapiirroksista syövyttämällä.

Tekniikka oli keksitty 1870-luvulla, ja se vaikutti merkittävästi kirjankuvituksen kehitykseen, vaikka sillä ei vielä voitukaan painaa valokuvia. (Tietosanakirja II: 1175 [Fototypia]; Blanckertz 1926: 1748–1752; Wikipedia: Kemigrafia, <http://fi.wikipedia.org/wiki/Kemigrafia>.) Wallinin teos sai aikanaan hyvin kriittisen vastaanoton tutkijoilta (Halila 1969: 39–41).

Julius Ailion (1872–1933) ja Alfred Hackmanin (1864–1942) *Esihistorialliset löydöt* (Ailio & Hackman 1911) on kirjoitettu *Suomen kartaston 1910* esihistoriaa esittelevien karttojen tekstiksi. Siten se on lähtökohdiltaan toisentyypinen kuin kaksi edellä referoitua teosta. Kirjanen ilmestyi myös eripainoksena sekä suomeksi että ruotsiksi. Siinä on 96 sivua, joille on sijoitettu 182 erikseen numeroitua kuvaa enimmäkseen kolmeenkymmeneen kokonaisuuteen. Tämän tyyppisen teoksen kuvituksessa ei luonnollisestikaan ole käytetty lainkaan etnografista materiaalia, vaan kaikki

kuvat esittävät varsinaisia arkeologisia löytöjä, enimmäkseen esineitä. Kirjan kuvitukseen kuuluu ensimmäinen suomalaisessa arkeologisessa populaariteoksessa julkaistu luonnontieteellinen kartta. Toisaalta kivikauden kuvissa esiintyy vähemmän erilaisia esineryhmiä kuin Aspelinilla. (Ailio & Hackman 1911: 7.) Nyt kuvituksessa on ensi kertaa käytetty valokuvia. Sen mahdollisti 1880-luvun alussa keksitty autotypiatekniikka, siis käytännössä rasteroinnin keksiminen (ks. viitteet ed. kapaleen lopussa sekä Tietosanakirja I: 748–749 [Autotypia]). Se teki mahdolliseksi sävyjen painamisen ja mullisti kaiken kirjankuvituksen. Valokuvaus oli myös vakiintunut arkeologiseksi dokumentointimenetelmäksi 1900-luvun alkuun mennessä (varhaisesta arkeologisesta valokuvauksesta ks. esim. Bohrer 2005).

Seuraava varsinainen erilliseksi kirjaksi kirjoitettu Suomen esihistoria Wallinin jälkeen, Aarne Michaël Tallgrenin (1885–1945) *Suomen muinaisuus*, ilmestyi vuon-

58. *Hautaraunioita Päiväniemellä Lempäälässä.*

Kuva 1. Lempäälän Päiväniemen kalmisto on ensimmäinen kiinteä muinaisjäännös, josta on julkaistu kuva suomalaisessa esihistorian yleisteoksessa. Tunteamattoman tekijän piirustus. Aspelin 1885: 47, kuva 58.

na 1931 Werner Söderström Osakeyhtiön *Suomen historia* -sarjan ensimmäisenä osana (Tallgren 1931). Siinä on 256 sivua ja 155 kuvaa. Kirja on siis laajuudeltaan jokseenkin tasaveroinen Wallinin esihistorian kanssa, mutta kuvitus on kasvanut kaksinkertaiseksi. Monipuolisuudessa on nyt otettu merkittävä loikka ylöspäin. Merkittävin uutuus ovat muinaisjäännöspaikkojen ja kulttuurimaiseman kuvat, joita Tallgrenin teoksessa on käytetty runsaasti. Mukana ovat ensimmäiset yksiselitteiset kuvat kivikautisista asuinpaikoista. Edelleen Tallgren on käyttänyt sekä luonnontieteellisiä karttoja että löytökarttoja oleellisena osana esihistorian kuvitusta. Hän myös esittelee arkeologian tutkimushistoriaa ja -menetelmiä (taulukot 1, 2).

Ville Luhon (1911–1982) kirja *Suomen kivikauden pääpiirteet* (Luhon 1948) keskittyy kivikauteen, jota koskeva ymmärrys oli nopeassa muutoksessa. Luho on ensimmäisenä jakanut kivikauden sisäisiin periodeihin. Jo Tallgrenilla olisi ollut periaatteelliset edellytykset tähän ja hän viittaakin periodien olemassaoloon (Tallgren 1931: 67–75) muttei jäsennä käsittelyään niiden mukaan. Ensimmäisenä Aspelinin jälkeen Luho esittää kuvituksessaan kiviteknologiaa, ja se onkin hänellä runsaasti edustettuna. Kuvitus on esinepainotaisempi kuin Tallgrenin (taulukko 2).

Vuonna 1952 ilmestyneessä, Carl Fredrik Meinanderin (1916–2004) toimittamassa pienessä kirjassessa *Forntid och fornfynd* on 81 sivua ja vain 15 kuvaa, joista suurin osa kahdeksalla erillisellä kuvataulusivulla. Olof af Hällströmin (1916–1990), Jorma Leppäahon (1907–1957), Ella Kivikosken (1901–1990) ja Ville Luhon kirjoituksista koottu kirja ilmestyi paikkaamaan sitä aukkoa, ettei Suomen koko esihistoriaa käsittelevää yleisesitystä ollut ilmestynyt 17 vuoteen eikä ruotsiksi mitään sitten vuoden 1911. Se koottiin pääasiassa vuonna 1951 Helsingissä pidetyn pohjoismaisen arkeologikokouksen esitelmistä. (*Forntid och fornfynd* 1952: 5.)

Ella Kivikoski julkaisi vuonna 1961 suomeksi ja 1964 ruotsiksi uuden Suomen

esihistorian. Tässä vertailussa on käytetty suomenkielistä painosta (Kivikoski 1961), joka oli tarkoitettu saman *Suomen historia* -sarjan uudeksi aloitusosaksi kuin Tallgrenin teos 30 vuotta aikaisemmin. Teoksessa on 310 sivua ja 240 kuvaa. Uusina kuva-aihepiireinä ilmestyvät mukaan pronssikauden asuinpaikat ja keramiikka, ja karttojen käyttö on entistä runsaampaa. Pitkälti Kivikoski on kuitenkin seurannut kuvituksessaan Tallgrenin esikuvaa.

Kivikosken teoksesta ilmestyi lyhennetty englanninkielinen käännös, *Finland*, vuonna 1967 Glyn Danielin toimittamassa Thames & Hudsonin sarjassa *Ancient Peoples and Places*. Kirjassa on 204 sivua, 32 valokuvataulua sekä joukko piirroskuvia. Kuvia on yhteensä 96. Kuvituksessa on käytetty samoja kuvia kuin suomenkielisessä teoksessa, mutta painotuserot ovat huomattavia. (Kivikoski 1967.)

Matti Huurteen vuonna 1979 ilmestyneessä kirjassa *9000 vuotta Suomen esihistoriaa* on 229 sivua ja 102 kuvaa. Vuoden 1995 uusintapainoksen täydennysosa lisää tähän 42 sivua ja kolme kuvaa eikä siis muuta kuvituksen kokonaisuutta merkittävästi. Karttoja, etnografisia kuvia ja rekonstruktioita on käytetty useimpia aiempia yleisesityksiä enemmän (taulukko 3). Esineitä aletaan nyt kuvata koottuina asetelmiksi.

Vuonna 1984 Weilin + Göös in julkaiseman uuden *Suomen historian* ensimmäisenä osana ilmestynyt, Torsten Edgrenin, Unto Salon ja Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilanderin kirjoittama esihistoria on yhä sekä laajuudeltaan että kuvitukseltaan runsain Suomessa julkaistu esihistorian yleisteos. Kirjassa on 407 sivua ja 599 kuvaa. Sitten Tallgrenin *Suomen muinaisuuden* se on myös ensimmäinen esihistoriateos, jossa arkeologian tutkimushistoria, julkaisut ja kenttätömenetelmät ovat saaneet tilaa, myös kuvia (taulukko 1). Tallgrenin esihistorian jälkeen tämä teos tuo seuraavan merkittävän hyppäyksen ylöspäin kuvituksen monipuolisuudessa ja saavuttaa siinä tason, jolle ei ole myöhemminkään päästy, suurikokoisten sivujen mahdollista-

masta visuaalisesta näyttävyyydestä puhumatta. Selvimmin kaikista Suomen esihistorian yleisteoksista tämä teos sitoutuu arkeologian tieteenalan historiaan ja perinteeseen myös kuvituksessaan, tieteenhistorian esittelyn lisäksi käyttämällä kuvituksessaan runsaasti työkuvia vanhoilta kaivauksilta. (Suomen historia 1984.)

Vuonna 1992 Schildtin kustantamon julkaiseman *Finlands historia* -sarjan ensimmäisessä osassa yhdessä keskiajan kanssa ilmestyneessä, Torsten Edgrenin kirjoittamassa esihistoriassa *Den förhistoriska tiden* on 432 sivua ja 192 kuvaa. Kirja noudattaa kuvituksessaan pitkälti edellä esitellyn suomenkielisen Suomen historia 1:n päälinjoja, mutta suppeammin. (Edgren 1992.)

Vuonna 1998 ilmestyi Matti Huurteen kirjoittama *Kivikauden Suomi*, toinen Suomessa kirjoitettu pelkän kivikauden yleisesitys. Teoksessa on 361 sivua ja 86 kuvaa. Sille on tyypillistä erityisesti rekonstruktio kuvien poikkeuksellisen runsas käyttö; kivikautista elämäntapaa ja kulttuuria havainnollistavia rekonstruktioita on noin neljännes kaikista kuvista. (Huurre 1998.)

Tuorein Suomen esihistorian yleisteos on vuonna 2015 ilmestynyt *Muinaisuutemme jäljet*, jonka esihistoriaosuuden ovat kirjoittaneet Petri Halinen, Mika Lavento, Sami Raninen ja Anna Wessman. Esihistorian lisäksi kirja käsittelee myös keskiajan; esihistoriaosuudessa on 365 sivua ja 208 kuvaa. Perinteinen kuvalaattoihin perustunut painotekniikka on nyt saanut väistyä digitaalitekniikan tieltä. Kokonaan uusia aiheita ei teoksen kuvissa ole, mutta varsinkin kivikauden kuvituksen painopisteissä on suuriakin muutoksia aiempiin esihistorioihin verrattuna. Asetelmallinen esinekuvaus on korvattu jälleen esineiden erillisyyttä korostavalla kuvaustyyllillä. (Haggrén & al. 2015.)

Arki vai juhla, mies vai nainen?

Millaiset esihistorian elementit on nähty keskeisinä ja kuvan arvoisina eri aikoina? Miten esimerkiksi arkipäivän ja juhlan sekä työn ja

taistelun merkitys on muuttunut suomalaisissa esihistoriakuvituksissa?

Tyypillistä on, että eri aikakausia on kuvitettu eri tavoin ja erilaisilla aiheilla. Pitkälti tätä selittävät käytännön tutkimustilanne ja tiedossa olleet löydöt, mutta joskus voi aavistella myös ideologisia oletuksia. Seuraava vertailu perustuu kuva-aiheiden esiintymiseen (siis esim. työkalut, aseet, korut) kunkin aikakauden kuvituksen sisällä (ei koko teoksessa). Esiintymien kokonaissumma on yleensä suurempi kuin kuvien määrä, koska samassa kuvassa voi esiintyä useita aiheita.

Työn ja taistelun kivikausi

Kivikautta leimaavat työ ja taistelu 1980-luvulle asti (taulukot 4–6). J. R. Aspelin kuvittaa aikakauden esihistoriassaan ensisijaisesti työkaluin, höystäen sitä taistelulla eli aseilla sekä satunnaisilla koruilla. Toisaalta myös eräänlaiseksi taiteeksi tulkittavat esineet pääsevät näkyville. (Aspelin 1885: 1–33.) Kuvan valtavirta on maskuliininen, mutta naisten elämänpiiri tulee esiin saviastoiden kautta. Koska menetelmiä löytöjen ajoittamiseen ei Aspelinin aikaan ollut ja koska kirjoittajan lähtökohta oli etninen, myös kuvitus palvelee Suomen kivikauden jakamista etnisiin ryhmiin ja niiden tunnusmerkkien jäljittämistä (Salminen 2017: 158–159). Ehkä kivikauden oletetun epäsuomalaisuuden vuoksi kuvituksessa edustava näkökulma on yllättävänkin teknologinen.

Aseisiin ja työkaluihin hiukan vaihtelevin painotuksin perustuva päälinja ei muutu pitkään aikaan. Väinö Wallinin teoksen kivikausikuvista puuttuvat korut kokonaan, mikä tekee periodista maskuliinisemmän kuin Aspelinilla. Lisäksi hän on jättänyt sen Aspelinia vähemmälle huomiolle, siitä huolimatta, että hän katsoi Suomen kivikauden asukkaiden olleen etnisesti suomalaisia (Wallin 1894: 7–24, erit. 23).

Julius Ailion kivikausi saa rituaalista leimaa eläimenpäeesineistä, vaikka runko ei muutukaan. Ailion esihistoriakäsityksen

keskeisiä rakennusaineita olivat pohjimiltaan kansallisromanttinen ajattelu, jossa esimerkiksi heimot olivat keskeisiä toimijoita, lähtökohdiltaan luonnontieteellinen koulutus ja sosialistinen yhteiskuntanäkemyks (Autio 1999/2017; Salminen 1993: 25–27). Kaikki nämä ohjasivat Ailion kulttuurikäsitystä deterministiseen suuntaan, vaikkakin osittain keskenään ristiriitaisesti. Ailion voi tulkita halunneen kuvata yhteiskuntaa ensisijaisesti taloudellisen toiminnan kautta, ja siinä mielessä kuvitus heijastaa Ailion yhteiskunnallisia näkemyksiä. Selkeämpää on kuitenkin, että Ailiokin näki kivikauden ensisijaisesti miehisenä: poikkeuksia ovat lähinnä pari saviastiaa ja kaksi tuolloin koruiksi tulkittua esinettä. (Ailio & Hackman 1911: 3–26, erit. 9–11).

Asuinpaikkojen, keramiikan ja työkalujen korostuminen tekee A. M. Tallgrenin kivikaudesta tavallaan epädramatisen; keramiikan ja asuinpaikkojen vuoksi kuvan maskuliinisuuskaan ei ole yhtä ilmeinen kuin edellisillä esihistoriankirjoittajilla. Asuinpaikoilla on ollut suhteellisesti suurempi merkitys vain Petri Halisen kirjoittaman *Muinaisuutemme jäljet* -teoksen kivikausijakson kuvituksessa vuonna 2015 (Haggrén & al. 2015: 19–121). Asuinpaikkojen nousun kuvituksen valokeilaan mahdollisti 1900-luvun alkuvuosikymmeninä nopeasti edennyt kivikaudentutkimus, erityisesti Julius Ailion ja Aarne Europaeuksen (Äyräpää, 1887–1971) työ (vrt. Ailio 1909; Europaeus 1922).² Samalla yhteistyö geologien kanssa nosti luonnontieteelliset taustatekijät osaksi kivikauden selitystä ja myös Tallgrenin kivikausitekstin kuvitusta (taulukko 2).

Ville Luhon lähtökohta kivikauden kuvittamisessa on teknologis-typologinen, ja sellaisena varsin poikkeuksellinen Suomessa. Luho kuvaa mesoliittisen kivikauden lähes yksinomaan työkalujen kautta; neoliittinen kausi sen sijaan seisoo sekä aseiden että työkalujen varassa. Keramiikkaa käsitellään entistä runsaammin. Arki siis korostuu entiseen tapaan, erityisesti kun varmoja kivikauden hautoja tunnettiin tuolloin vielä niukasti, kam-

pakeraamisia ei lainkaan (Luho 1948: 136–137; Kivikoski 1961: 40). Silti kulttipaikkojen ja -esineiden osuus kohoo merkittävästi aiempiin esihistoriaesityksiin verrattuna. (Luho 1948: erit. 130–133.)

Ella Kivikoski korostaa arkielämää asuinpaikkojen ja asumusten kautta. Hänen kuvallinen mesolitikuminsa perustuu aseisiin, työkaluihin ja pyyntivälineisiin, neolitikum aseisiin, työkaluihin ja asuinpaikkoihin. (Kivikoski 1961: 16–78.) Läpi esihistorian Kivikoski antaa kiinteille muinaisjäännoille runsaasti tilaa kuvituksessaan seuraillen tässä Tallgrenin esikuvaa. Vuonna 1967 julkaistussa englanninkielisessä esihistoriassa erityisesti taiteen ja hautojen osuus kuvituksesta kasvaa merkittävästi ja kuva on siten juhlallisempi kuin suomalaiselle yleisölle suunnatussa arkisessa esityksessä (Kivikoski 1967: 20–55 ja 11 ensimmäistä kuvataulusivua).

Matti Huurteen teoksessa *9000 vuotta Suomen esihistoriaa* karttojen merkitys esitystapana korostuu entistä enemmän. Kirjoittajan omasta kivikaudentutkijan taustasta johtunee kivikauden muita aikakausia monipuolisempi kuvitus. Työkalujen ja yleensä yhteiskunnan taloudellisen perustan osuus kuvituksessa kohoo entistä merkittävämmäksi; myös historiankirjoituksen piirissä taloushistorian merkitys kasvoi 1970-luvulla (Tommila 1989: 260–261). Mesoliittisen kauden osiossa aseet on jätetty huomattavasti aiempaa vähemmälle; neoliittisella kivikaudella niiden merkitys taas on entistä suurempi, ja suurin menettäjä on keramiikka. Aseiden ja työkalujen kautta maskuliinisuus korostuu. Kirja sisältää ensimmäiset kivikautisen esineen käyttöä esittelevät kuvat sitten Aspelinin. (Huurre 1979/1995: 13–90, erit. 44, 52; vrt. Aspelin 1885: 4.)

Suomen historian ensimmäisessä osassa vuonna 1984 sekä kultillisten esineiden ja paikkojen, hautojen että taiteen osuus kivikauden kuvituksessa nousee merkittävästi, ja ainakin neoliittisen kivikauden voi katsoa juuri tässä teoksessa vapautuneen siitä yksinomaisesta primitiivisen työn ja taistelun leimasta, joka siihen aiemmin oli liitetty, ja

muuttuneen toisten kanssa tasaveroiseksi luovaksi aikakaudeksi. Samansuuntainen kehitys näyttäisi tapahtuneen myös naapurimaiden yleistajuisissa esihistoriateoksissa (ks. esim. Jaanits & al. 1982: 95–97; Burenhult 1982; 1983; 1984; vrt. Selirand & Tönisson 1963: 9–61; Stenberger 1969: 11–92) ja on selitettävissä yleisellä edistysajattelun syrjäytymisellä yhteiskunnassa 1970-luvulla, joka johti teknologisdeterministisen selitysmallin vähittäiseen syrjäytymiseen (ks. Trigger 2006: 410–411). Toisaalta myös arkielämää korostava keramiikka saa tässä teoksessa osakseen suhteellisesti suuremman huomion kuin yhdessäkään toisessa Suomen esihistorian yleisesityksessä Ville Luhon *Suomen kivikauden pääpiirteitä* lukuun ottamatta. Kulttuurimaisema jää syrjemmälle, samoin asuinpaikat sekä pyyntivälineet ja -paikat. Kuvituksen sisällä tapahtuneet painotusmuutokset ovat siis keskenään osaksi ristiriitaisia ja pitää selittää pikemmin tasapainon etsimisellä kuin minkään erityisen sisällöllisen ajattelutavan vaikutuksella. (Suomen historia 1984: 18–73.)

Torsten Edgrenin vuonna 1992 julkaistun *Den förhistoriska tiden* -teoksen kivikaudessa arkielämän piiriin kuuluvat teemat ovat näkyviä, mutta taiteen ja hautojen merkitys on edelleen noussut. Huomattava lisäys on tullut mesoliittisen ajan pyyntivälineiden ja hautojen sekä neoliittisten asuinpaikkojen osaksi. Mesoliittisia hautoja löydettiin jonkin verran lisää 1980-luvulla (Edgren 1992: 30; Suomen historia 1984: 23). Sen sijaan aseiden ja työkalujen osuus varsinkin mesoliittisen ajan kuvituksesta on selvästi aiempia esihistoriateoksia pienempi. Myös keramiikka on jälleen joutunut menettäjien puolelle. Mesoliittisen ajan kuvitusta hallitsevat haudat, pyyntivälineet ja työkalut, neoliittista aikaa keramiikka, aseet, asuinpaikat ja taide. Siten esitystapa jatkaa saman kirjoittajan kahdeksan vuotta varhaisempaa luovan kivikauden korostamista. Maskuliinisuuden ja feminiinisuuden välisellä akselilla kuva pyrkii tasapainoon. Tässäkin kivikausi on kuvitettu

monipuolisemmin kuin myöhemmät esihistorian vaiheet, mutta koska osioilla on eri tekijät, ilmiötä on vaikea selittää. (Edgren 1992: 20–115; vrt. Suomen historia 1984: 18–73.)

Matti Huurteen *Kivikauden Suomessa* kuvien pääkohteena on elämäntapa, ja siksi rekonstruktio kuvat ovat erityisen keskeisessä asemassa. Yhdessä suhteessa lähestymistapa on kuitenkin melko perinteinen: jos verrataan niitä 22:ta rekonstruktio kuvaa, joissa esiintyy ihmisiä, 14:ssä kuvassa on pelkästään miehiä, kuudessa naisia sekä kahdessa kuvassa molempia ja lisäksi lapsia. Maskuliinisuutta korostaa myös se, että keramiikan osuus neoliittisen ajan kuvituksessa on pienempi kuin yhdessäkään aiemmassa suomalaisessa esihistorian yleisteoksessa. Mesoliittisella ajalla puolestaan aseet korostuvat enemmän kuin yhdessäkään toisessa esihistoriateoksessa ennen tai jälkeen, suppeutensa vuoksi vertailukelvotonta *Fornfyndia* lukuun ottamatta. Toisaalta taide leimaa nyt entistä enemmän myös mesoliittista aikaa. (Huurre 1998.)

Vuonna 2015 ilmestyneessä *Muinaisuutemme jäljissä* kivikauden kuvitus painottuu selvästi asuinpaikkoihin ja hautoihin. Erityisesti asuinpaikkojen kohoaminen esille on silmiinpistävää. Neoliittisella kaudella pyyntivälineet ja aseet korostuvat. Toisaalta taiteen osuus on nytkin melko näkyvä. Sekä keramiikka että työkalut on jätetty huomattavan vähälle, mesoliittisen kauden työkalut kokonaan pois. (Haggrén & al. 2015: 19–121.) Asuinpaikkojen ja yleensä kiinteiden muinaisjäännösten painottuminen heijastaa arkeologiassa keskeiseksi noussutta esihistoriallisen elämän tulkitsemista suhteessa luonnonympäristöön ja sen tarjoamiin resursseihin sekä paikan merkityksen korostamista (vrt. esim. Halinen 2005: 19–21, 87–88 jne.).

Kivikauden kuvituksissa kiinteät muinaisjäännökset ovat siis korostuneet irrallisten esineiden asemasta, elämäntapaa on pyritty havainnollistamaan rekonstruktioon, ja pitkin 1900-lukua on etsitty, vaikei aina löydetty, tasapainoa arjen ja juhlan sekä maskuliinisuuden ja feminiinisuuden välillä.

Pronssikauden arkistaminen

Suurimmat muutokset pronssikauden kuvituksessa ovat tapahtuneet viimeksi kuluneen 60 vuoden aikana (taulukko 7). Aseiden osuus kuvituksissa on laskenut; tosin siinä on ollut suurta vaihtelua aiemminkin, ja kaikkein alimmillaan se on ollut Matti Huurteen *9000 vuotta* -teoksessa (Huurte 1979/1995: 95–115). Korut ja valmistusteknologia (valinmuotit) ovat hävinneet kuvista lähes kokonaan; korujen tapauksessa käänne alkoi myös *9000 vuotta* -esihistoriassa ja valinmuottien tapauksessa vuoden 1984 *Suomen historia 1*:ssä. Asuinpaikat ja keramiikka ovat nousseet uusina elementteinä esittämään pronssikautta tultuaan arkeologien tietoisuuteen edellisellä vuosikymmenellä. Kumpikin ilmaantuu kuvituksiin Ella Kivikosken Suomen esihistoriassa, jossa pronssikauden visuaalinen kuva monipuolistuu merkittävästi (Kivikoski 1961: 85–86), ja kummankin merkitys on siitä pitäen jatkuvasti kasvanut (ks. esim. Haggrén & al. 2015: 125–212). Pronssikauden asuinpaikkoja alettiin löytää, tutkia ja tunnistaa 1940-luvulta alkaen, mutta lisäksi niiden esille nostamisen taustalla näyttäisi olevan halu riisua pronssikausi siitä loistoesineiden leimaamasta kuvasta, joka löytötilanteen vuoksi oli sille alkuaikoina tyypillistä.

Varhaisemmissa esihistoriateoksissa Aspelinin pronssikausikuvitus rajoittuu muutamisiin työkaluihin ja aseisiin, koska koko aikakautta tunnettiin Suomesta vielä vähän (Aspelin 1885: 34–40). Wallin kuittaa pronssikauden kahdella aseella ja yhdellä työkalulla (Wallin 1894: 25–28), ja Hackmankin joutuu yhä perustamaan pronssikauden kuvansa muutamaan kymmeneen löytöön. Epäselväksi jää, onko Hackman ajatellut kaikkien kuvaamiensa pronssiesineiden edustavan tavallista pronssikauden arkielämää. (Ailio & Hackman 1911: 26–42, erit. 33–34.) Tallgreninkin sinänsä jo monipuolisemmassa pronssikauden kuvituksessa varsinainen arki on joidenkin työkalujen varassa (Tallgren 1931: 77–94).

Rautakauden perinteinen kolmiyhteys

Rautakauden kuvitusten yleiskehitys tiivistyy uusien esine- ja muinaisjäännösryhmien ilmaantumiseen, joka ei kuitenkaan ole horjuttanut perinteistä aseisiin, koruihin ja työkaluihin perustuvaa kokonaisuutta (taulukot 8–10).

Sekä Aspelinilla että Wallinilla rautakausi on jakso, jonka yhteydessä kivi- ja pronssikauden voittopuolisesti miehinä kuva saa rinnalleen esimerkiksi naisten pukeutumiseen liittyvää esineistöä sekä lukkoja ja avaimia (Aspelin 1885: 41–97; Wallin 1894: 28–261). Alfred Hackmanin rautakausikuvitus ei poikkea merkittävästi edeltäjistään, vaikka painopisteet vaihtelevatkin (Ailio & Hackman 1911: 43–96). Tallgrenilla kiinnittää huomiota lähinnä varhais- ja myöhäisrautakauden aseiden vähäisyys, jonka voi nähdä jonkinlaisena ideologisenä kannanottona ajan militarismia suosivassa ilmapiirissä (Tallgren 1931: 95–252.) Teoksen rautakausikuvitusta leimaa myös merkittävä monipuolistuminen aiempiin julkaisuihin verrattuna. Kivikoski seurailee Tallgrenin hahmottelemia suuntaviivoja, mutta myöhäisrautakauden asuinpaikat ja rakennukset nousevat entistä enemmän esiin (Kivikoski 1961: 100–293). Englanninkielisen esihistorian kuvituksessa on huomattavia painotuseroja suomenkieliseen verrattuna kuten esimerkiksi varhaisen rautakauden aseiden jättäminen kokonaan pois ja saman aikakauden korujen tuntuva korostaminen ja keskisen rautakauden kuvituksen painottaminen kalmistoihin. Eroille ei löydy ilmeistä selitystä esimerkiksi kansainvälisyyden tavoittelun kautta.

Varhaisen rautakauden asuinpaikat ilmestyvät kuviin vuoden 1984 *Suomen historia 1*:ssä (Suomen historia 1984: erit. 187). Asuinpaikkoja alettiin enemmälti tutkia 1970-luvulla, joten vasta nyt niiden esittelylle oli olemassa edellytyksiä (ks. esim. Schauman-Lönnqvist 1989: 9–12). Nyt voi toden teolla sanoa rautakauden arjen päässeen osaksi esihistorian kuvallista hahmoa, siis samaan aikaan kun kivikausi riisuttiin primitiivisyydestään taiteen ja kultillisuuden esiin tuomisen avulla, mutta myöhemmin kuin pronssikauden arkistuminen alkoi.

Torsten Edgrenin *Den förhistoriska tiden* -esihistoriassa aseiden niukkuus muiden varhaisen ja myöhäisen rautakauden kuvituksessa antaa tilaa jokapäiväisen elämän ja liikkumisen teemoille. Arkielämän ylä- ja ulkopuolelle nousee etenkin hautojen sekä kulttipaikkojen ja -esineiden esittelyn kautta. (Edgren 1992: 152–270.)

Muinaisuutemme jäljissä perinteinen painotus kalmistoihin ja hautalöytöihin elää yhä muutoin, mutta hätkähdyttävästi varhaisen rautakauden kalmistoista ei ole kirjassa yhtään kuvaa. Muutos voi johtua näiden perinteisessä suomalaisuuden syntytarinassa ikonisen aseman saaneiden löytöjen merkityksen muuttumisesta Suomen asutuskertomuksessa ja halusta tehdä jo 1980-luvulla arkeologiassa vakiintunut uusi tulkinta Suomen asuttamisesta tällä tavoin näkyväksi. (Haggrén & al. 2015: 217–251.) Samoin linnat on jätetty tykkäänään pois kuvituksesta, mikä heijastelee viime vuosikymmenten keskustelua linnoihin liittyvistä yhteiskunnallisista merkityksistä (Fewster 2006: 320–330), mutta toisaalta vähenevä suuntaus alkaa jo Ella Kivikosken *Suomen esihistoriassa* (Kivikoski 1961: 186–293). Varsinkin myöhäisrautakautta kuvittavat ennen kaikkea aseet, korut sekä kulttipaikat ja -esineet. (Haggrén & al. 2015: 290–363.)

Rautakausi on runsaan sadan vuoden aikana löytänyt jonkinlaisen tasapainon sekä arjen ja juhlan että maskuliinisuuden ja feminiinisuuden välillä. Tosin pääasiassa koruin kuvitettua *Muinaisuutemme jälkien* ristiretki-aikaa voi luonnehtia jopa feminiiniseksi (Haggrén & al. 2015: 337–363).

Esinein, rekonstruktioon, muinaisjäännöksiin: miten esihistoriasta on haluttu kertoa?

Useimpien esihistoriayleisesitysten kuvitusten rungon muodostavat konservoidut ja kokoelmiin liitetyt esineet sellaisinaan, taustastaan irrotettuina (taulukot 11–13). Aspelinin sekä Ailion

ja Hackmanin esihistoriaesityksissä esineet ovat lähes yksinomainen kuvauskohde. Tallgrenin *Suomen muinaisuudesta* alkaen kuvitukseen nousevat kulttuurimaisemat ja muinaisjäännökset; esinekuvien osuus koko teoksen kuvituksesta on alle puolet (Tallgren 1931; samansuuntainen kehitys ks. Brøndsted 1938; 1939; 1940). Kuten artikkelin alkupuolella todettiin, valokuvaus vakiintui arkeologisen dokumentoinnin työkaluna 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, ja samaan aikaan painotekniikan kehitys salli valokuvien painamisen. Lisäksi piti omaksua ajatus siitä, että koko muinaisjäännos, eivät vain esinelöydöt, oli oleellinen työkalu esihistorian välittämisessä lukijalle. Kartoilla ja kulttuurimaisemakuvilla muinaislöydöt sidottiin paikkoihin (varhaisista pyrkimyksistä sitoa esihistoria luonnonympäristöön, ks. Trigger 2006: 315–319). Kun tähän lisätään esihistorian esittäminen rekonstruktiovien avulla, kokonaisuutena näyttäytyy ajattelutavan muutos, jossa esinettä itseään ei enää nähdä yhtä itseriittoisena tiedonlähteenä kuin varhaisemmassa, puhtaammin typologisessa arkeologiassa (typologian kritiikistä 1910–1920-lukujen skandinavisessa keskustelussa, Salminen 2014: 59). Rekonstruktiovien käyttö yhdistyy kulttuurisesti samaan menneisyyden visualisointipyrkimykseen kuin kansakoulujen (esi)historia-aiheiset kuvataulut ja erilaiset menneisyyttä esittävät kuvaelmat (ks. näistä Fewster 2006: 184–284) (kuva 2) Rekonstruktiovien avulla ”luotiin paikkoja” ja saatiin esineet puhumaan (ks. esim. Phillips 2005). Tietenkään jokaisen rekonstruktion takaa ei pidä etsiä pitkälle vietyjä aatteellisia päämääriä, vaan havainnollistamisella on ollut myös itseisarvo, ja toisaalta ideologisia sivumerkityksiä syntyy myös tiedostamattomasti. Artikkelin alussa viitattiin viime vuosikymmenten keskusteluun siitä, oletettiinko varhaisia kertovia kuvituksia katsovan maallikon tuntevan kuvissa esitetyn tarinan ennestään vai ei. Esihistoriakuvituksiin sovellettuna erilaisten havainnollistusten tulo pelkkien esinekuvien rinnalle merkitsee kiistatta sitä, ettei tarinaa tarvinnut tuntea ainakaan yhtä perusteellisesti kuin siihen asti, jotta ymmärtäisi kuvituksen.

Luhon ja Kivikosken esihistoriateok-
sista (Luhon 1948; Kivikoski 1961) alkaen entistä
merkittävämmän osan saavat muinaisjäännök-
set avattuina ja löydöt *in situ*; Tallgren kuvaa
niitä vielä enimmäkseen luonnontilaisina. *In
situ* -suuntaus saavuttaa koko esihistoriaa kat-
sottaessa huippunsa Torsten Edgrenin esihis-
toriassa 1992; kivikauden osalta nousu jatkuu
vielä *Muinaisuutemme jäljissäkin* (Edgren 1992;
Haggrén & al. 2015). Huomionarvoista on, miten
eri aikakausia on esitetty toisistaan poikkeavilla
tavoilla: sekä Kivikoski että 1980-luvun *Suomen
historia 1* käyttävät avattuja muinaisjäännöksiä
ja *in situ* -löytöjä eniten rautakauden kuvit-
tamiseen, kun taas Edgrenillä ja *Muinaisuu-
temme jäljissä* korostuu tässä suhteessa kivi-
kausi. Toisaalta koko *Muinaisuutemme jälkien*
esihistoriassa useimmat muinaisjäännökset
esitellään avaamattomina. Kummassakin Matti
Huurteen kirjassa (Huurre 1979/1995; 1998)
muinaisjäännökset kuvataan useammin luon-
nontilaisina kuin avattuina.

Muinaisjäännösten esittely luonnon-
tilaisina näyttää ne lukijoille sellaisina kuin he
voivat kohdata ne luonnossa; samalla lukijan
rooli itsenäisenä havainnoijana korostuu. Tut-
kijan avaama tai puhdistama muinaisjäännös
puolestaan valaisee tutkimusprosessiin tehtynä
poikkileikkauksena löytöjen sisältämän tiedon
muodostumista mutta korostaa tutkijaa tul-
kitsijana. Kuvitukset kielivät arvostuksen muu-
toksesta tässä suhteessa toisen maailmansodan
jälkeen ja uudelleen aivan viime vuosikym-
meninä. Itsenäisen havainnoinnin korostumi-
nen meidän aikamme on sopusoinnussa
sekä muutoinkin vahvan yhteisöarkeologisen
suuntauksen (ks. tästä esim. Lea & Thomas
2014) että oppimismenetelmänä keskeiseksi
nostetun itsenäisen tiedonhankinnan ja -ar-
vioinnin kanssa (ks. esim. Lukion opetussuun-
nitelman perusteet 2015: 14).

Huomattava on, että myös rekon-
struktiokuvien käyttö saavuttaa huippunsa
suunnilleen samaan aikaan avattujen muinais-
jäännösten ja *in situ* -löytöjen kuvaamisen
huippukauden kanssa, ja siinäkin viimeisin
julkaisu on ottanut askeleen takaisin päin.

Tämä näyttäisi vahvistavan käsitystä lukijan
oman tulkitsijuuden merkityksen noususta.

Esineet esiintyvät 1960-luvulle asti
yleensä joko yksittäin tai ryhminä neut-
raalia taustaa vasten tai kokonaan ilman
taustaa. Tämä oli luontevaa, koska typologis-
kronologinen tarkastelu oli tuohon aikaan
koko arkeologian perusta. Seuraavalla vuosi-
kymmenellä tilalle tulevat esteettisesti ase-
tellut esineasetelmat. *Muinaisuutemme jäljissä*
on palattu jälleen perinteiseen tapaan kuvata
esineet yksittäin ja taustat häivyttäen ikään
kuin estetisoinnin vähentämiseksi. Samaan
aikaan esineiden merkitys kuvituselement-
tinä on kasvanut, sillä varsinkin rautakauden
kuvitus keskittyy yksinomaisemmin esinei-
siin sellaisinaan kuin yksikään toinen suoma-
lainen esihistoriateos sitten Väinö Wallinin
Kuvausten. (Haggrén & al. 2015; vrt. Wallin
1894.) Tulkitsijuutta näyttäisi siis annettavan
lukijalle tästäkin näkökulmasta. Esineiden
käyttöä esittelevät kuvat ovat Matti Hurteen
Kivikauden Suomea (Huurre 1998) lukuun ot-
tamatta jääneet poikkeuksiksi kaikkien esihis-
toriateosten kuvituksissa.

Suomessakin eräät yksittäiset esineet
ovat saavuttaneet ikonisen aseman esihis-
torian kuvittamisessa. Tässä vaiheessa on
jätettävä tulevan tutkimuksen selvittäväksi,
mitä ne ovat, miksi juuri ne toistuvat, miten
niitä on eri aikoina selitetty ja millaisen ku-
van niiden kautta menneisyydestä saa. Tässä
voi silti todeta, ettei yksikään esine toistu
joka teoksessa mutta esimerkiksi Nousiaisista
löydetty 200-luvun kultainen kaularengas
on kuvattu kaikissa muissa rautakauteen asti
ulottuvissa yleisesityksissä paitsi *Forntid och
fornfyndissä* (Aspelin 1885: 42; Wallin 1894:
31; Ailio & Hackman 1911: 51; Tallgren 1931:
117; Kivikoski 1961: 133; Kivikoski 1967: Ta-
bles/Fig. 33; Huurre 1979/1995: 216; Suomen
historia 1984: 234; Haggrén & al. 2015: 250).

Tulevan tutkimuksen tehtäväksi jää
myös laajempi ja yksityiskohtaisempi vertailu
suomalaisten ja muunmaalaisten esihisto-
riakuvitusten välillä, mutta eräät yleiset huo-
miot ovat paikallaan jo nyt.

Suomalainen arkeologia ammensi alkuperäiset esikuvansa Skandinaviasta, ja 1960-luvulle asti tšekäläisten esihistoriateosten kuvitustyylikin on hyvin lähellä skandinaavisia. Tosin kuvitukset olivat Skandinaviassa jo 1800-luvulla monipuolisempia kuin täällä, vaikka esineet olivatkin hallitsevana elementtinä vielä 1900-luvun alussa (Aspelin 1885; Ailio & Hackman 1911; Tallgren 1931; Kivikoski 1961; 1967; vrt. esim. Montelius 1873; 1919; Müller 1897; Brøndsted 1938; 1939; 1940; Stenberger 1969). Erityisesti Sophus Müllerin *Vor Oldtid* (Müller 1897) on tässä yhteydessä kiinnostava, koska sen kuvituksessa ovat jo edustettuina niin kulttuurimaisema, muinaisjäännökset, kartat, luonnontieteelliset kuvat kuin jopa yksi kaavio. Etnografisia kuvia Müller ei käytä. Irrottautumiskehitys esinepainotteisesta esitystavasta alkaa siis Skandinaviassa kolmisenkymmentä vuotta ennen Suomea. Skandinaviassa sekä yleistajuisiksi tarkoitettujen että akateemimpien esihistoriayleisesitysten kuvituksissa

esiintyy sen jälkeen runsaasti muuta materiaalia kuin pelkkiä esineitä. (Ks. esim. Burenhult 1982; 1983; 1984; Jensen 1982; Welinder 2009.) Myös neuvostoliittolainen esihistoriakuvitus kokee saman muutoksen 1970-luvulla (ks. esim. Latvijas PSR arheologija 1974; Jaanits & al. 1982; vrt. Selirand & Tõnisson 1963), ja viime aikoina Baltian-maiden kirjallisuudessa on nähty suurta painotusten vaihtelua (ks. esim. Kriiska & Tvauri 2002; 2007; Lang 2007a; 2007b; Tvauri 2012; Mägi 2017).

Kantavat ideat

Kun J. R. Aspelin ja Väinö Wallin kirjoittivat Suomen esihistoriasta, kummankin julki lausuttuna tavoitteena oli tarkastella nimenomaan oletettujen etnisten suomalaisten esihistoriaa. Myös kuvitukset ilmensivät jakoa meihin ja muihin. (Salminen 2003; 2006;

39–40. Muinaissuomalainen mies ja nainen.

Kuva 2. Väinö Wallinin teoksessa *Kuvauksia Suomen kansan esihistoriasta* julkaistu kuva muinaissuomalaisesta miehestä ja naisesta Theodor Schvindtin Käkisalmesta tekemien löytöjen perusteella on ensimmäinen varsinainen Suomen esihistorian yleisteoksessa julkaistu rekonstruktiokuva. Piirroksen on tehnyt Usko Nyström, joka on piilottanut nimikirjaimensa maanpintaan miehen miekankärjen ja jalan puoliväliin. Wallin 1894: 160, kuvat 39–40.

2017.) Etnisen paradigman vaikutus säilyi esihistoriaesityksissä ainakin 1970-luvulle asti, mutta kuvista ei enää 1970- ja 1980-luvuilla voi lukea etnisiä viestejä samalla tavalla kuin 1900-luvun alussa. Nyttemmin kansainvälisyys on noussut eräänlaiseksi johtavaksi ajatukseksi myös esihistorian tarkastelussa, mutta koska sekä kaupankäynnin että siirtolaisten muualta tuomat esineet ovat koko ajan kuuluneet esihistorioiden kuvituksiin, selvää heijastusta ei voi nähdä.

Toinen keskeinen, pitkään kuvitukseen vaikuttanut ajatus on ollut edistysksen idea. Ajatus kehityksestä, joka johtaa villistä kulttuuri-ihmiseen, on peräisin Jean-Jacques Rousseaulta (1712–1778), ja myös Lewis Henry Morgan (1818–1881) oli juuri vuonna 1877 julkaissut teoksensa *Ancient Society*, jossa hän loi kertomuksen siitä, miten ihmiskunta etenee villiyydestä barbarismin kautta sivilisaatioon (Broome 1963: 48–49; Burke Leacock 1967: lxv). John Lubbock (1834–1913) oli ilmaissut evolutiivisen ja edistyslähtöisen näkökulman kirjassaan *Pre-historic Times* vuonna 1865 (Trigger 2006: 171–174). Juuri edistysajatus ja valistuksen evoluutioideat tekivät mahdolliseksi vertailevan arkeologian synnyn (Trigger 2006: 121, 130, 225; ks. myös Petersson 2005: 46–47).

”Raa’an luonnonkansan”, ”raa’an kansan” tai ”villin” käsite kuuluu Aspelinin sanastoon (Aspelin 1885: 1, 22). Edistysajatus ei kuitenkaan ole hänellä erityisen keskeinen elementti, koska hänen esihistoriakuvansa perustuu ajatukseen erillisten kulttuurialueiden rinnakkainelosta (Aspelin 1885: 29–38 ym.). Yhtä osoittelevaa edistysideologista käsitteistöä ei esiinny enää 1900-luvun puolella, mutta kuvitukset kertovat edistysajatuksen kyseenalaistamisesta vasta 1970-luvulla. Sinne asti elää ajatus pelkän työn ja taistelun leimaamasta alkeellisesta kivilaudesta ja kehityksestä kohti korkeampia aikakausia, jolloin on varaa muuhunkin itseilmaisuuksiin.

Onko suomalaisissa esihistoriakuvituksissa pitkää kehityslinjaa 1880-luvulta 2010-luvulle? Ainakin joidenkin muutosten

suunta on ollut selvä. Yksi näistä on muiden kuin pelkkien esinekuvien tulo kuvituksiin. Toinen on etnografisten analogioiden pudottaminen pois 1930-luvun jälkeen eräänlaiseksi arkeologian tieteellisen itsenäistymisen manifestaationa, ehkä myös ideologisena irtisanoutumisena toista maailmansotaa edeltävän ajan arvomaailmasta. Kolmantena kartat ja luonnontieteellinen kuvitus ovat vakiinnuttaneet paikkansa esihistorioiden kuvituksissa. Eräänlaisena synteettisenä kehityslinjana kivi-, pronssi- ja rautakausien kuvitukset samankaltaistuvat 1930–1980-luvuilla ja alkavat eriytyä uudelleen sen jälkeen. Esihistorian tulkinnan lisäksi myös ajatukset lukijan suhteesta lukemaansa tekstiin ja näke- miinsä kuviin ovat muuttuneet, niin Suomessa kuin muuallakin.

Liite: Taulukot

Huomautuksia

- Taulukoiden numerot eivät osoita kuvien lukumäärää vaan erilaisten kuva-aiheiden esiintymistä. Koska kuvassa voi esiintyä useita eri aiheita, todellinen kuvien määrä on yleensä pienempi kuin sarakkeessa olevien lukumäärien summa.
- Taulukoiden rivi ”muut” sisältää sellaiset aiheet, joita edustaa vain yksittäinen kuva yksittäisessä julkaisussa.
- Pyyntivälineet eivät sisällä nuolen- ja keihäänkärkiä eivätkä nuijia, vaan ne on laskettu aseisiin.
- Eläinpääaseet on laskettu taide-esineisiin huolimatta niiden merkityksestä aseina tai kulttiesineinä.
- Napit (erit. pronssikausi) on sisällytetty koiruihin.
- Rakennuksiin, pukuihin ym. on laskettu vain varsinaiset esihistorialliset kappaleet, ei rekonstruktioita, jotka sisältyvät ainoastaan rekonstruktioiden lukumääriin.

Taulukko 1. Arkeologia, yleiset

	Aspelin 1885	Wallin 1894	Ailio & Hackman 1911	Tallgren 1931	Luho 1948	Fornfynd 1952	Kivikoski 1961	Kivikoski 1967	Huurre 1979/1995	Su hist. 1984	Edgren 1992	Huurre 1998	Haggren et al. 2015
julkaisut					3					5	1		
kenttätyö				1	2					2	2		
museo, näyttelyt				1	3					1			
tulkinta- menetelmät				2	2					1	1		
tutkijat				5	1					2	3		

Taulukko 2. Luomontieteelliset

	Aspelin 1885	Wallin 1894	Ailio & Hackman 1911	Tallgren 1931	Luhon 1948	Fornfynd 1952	Kivikoski 1961	Kivikoski 1967	Huurre 1979/1995	Su hist. 1984	Edgren 1992	Huurre 1998	Haggrén et al. 2015
antropologia	1										1		
eläimet ja kasvit										3		2	
kaaviot							1	1		4	1		
luonnont. kartat					1					1	1		
maa- ja kallioperä				5	1					1			
paikat										1			1
tutkimus- menetelmät										1			

Taulukko 3. Etnologiset, folkloristiset ja historialliset (esihistorian yhteydessä)

	Aspelin 1885	Wallin 1894	Tallgren 1931	Luho 1948	Kivikoski 1961	Kivikoski 1967	Huurre 1979/1995	Su hist. 1984	Huurre 1998
elämäntapa		5							
haudat		1	1					1	
kartat		1				1		1	
kulttipaikat		2	4						
kätkölydöt			1						
liikenne- välineet			1						
metsästys		1					1		
puvut		2							
pyynti- välineet	1	1	1	1					
rakennukset		2	3	1					
taide		7			1				
taloustavarat									
työkalut		4	1				1		1
yhteiskunta		3	1						
muut		1	2						

Taulukko 4. Kivikausi, jakamaton

	Aspelin 1885	Wallin 1894	Ailio & Hackman 1911	Tallgren 1931	Luhon 1948	Su. hist. 1984	Edgren 1992	Haggren et al. 2015
aseet	10	3	11	8				
astiat: keramiikka	3	1	2	9				
asuinpaikat				8		1		
kartat				5				1
korut	4		1	2				
kulttiesineet	2	1		1				2
liikenne- välineet	1	1						
löytöpaikat				3				
pyyntivälineet	2	1	1	5				
taide				2				
taloustavarat				2				
työkalut	15	3	12	14				
valmistus- menetelmät	3			2	10			1
muut	1			3			1	

Taulukko 5. Kivikausi, mesoliittinen

	Luhon 1948	Fornfynd 1952	Kivikoski 1961	Kivikoski 1967	Huurre 1979/1995	Su. hist. 1984	Edgren 1992	Huurre 1998
aseet		1	5	1	1	3	1	5
asuinpaikat						3		
haudat						1	2	
kartat			2	1	3		2	2
kulttipaikat								
liikenne- välineet	1							
pyynti- välineet	4		2	3	1	1	2	1
taide							1	1
työkalut	16	1	5	3	3	5	2	2

Taulukko 5. Kivikausi, neoliittinen

	Luho 1948	Fornfynd 1952	Kivikoski 1961	Kivikoski 1967	Huurre 1979/1995	Su. hist. 1984	Edgren 1992	Huurre 1998	Haggrén et al. 2015
aseet	26	2	11	7	9	24	8	10	13
astiat: keramiikka	27	2	9	3	3	29	10	5	3
asuinpaikat	7		8	3	3	8	8	5	16
eläinluut	1		1		1	2	1		
ihmisluut					1	1		1	
kalmistot ja haudat	1		2	4	2	7	5	3	8
kartat			8	5	8	1	4	9	9
korut	7		4	2		4	3	4	3
kultti- esineet	6		4	2	2	8	3	6	1
kulttipaikat					1	1	1	2	
kulttuuri- maisema	1		1		1	1			
kätkölöydöt	1		1					1	
liikenne- välineet	2		1		1	5	3	4	
talous- tavarat	1		3	1	2	2		1	1
puku				1				3	1
pyyntipaikat									3
pyynti- välineet	3		1	1	2	8	7	3	3
ravinto						1	2		
rekonstruk- tiot	2		3	1	1	2	2	45	3
taide	2		4	6	3	11	7	2	7
työkalut	27	1	9	2	8	16	4	10	3
valmistus- menetelmät	3				1	2	3	4	
muut	1		3			5		1	

Taulukko 7. Pronssikausi

	Aspelin 1885	Wallin 1894	Allio & Hackman 1911	Tallgren 1931	Fornfönd 1952	Kivikoski 1961	Kivikoski 1967	Huurre 1979/1995	Su. hist. 1984	Edgren 1992	Haggrén et al. 2015
aseet	2	1	5	2	1	3		1	14	7	7
astiat: keramiikka						2	1		5	6	7
asuinpaikat						1		2			
hygieniavälineet	1		2	1	1	1		1	3		1
kalmistot ja haudat			1	3		6	5	3	20	5	8
kartat				3		1	1	2	11		11
korut	1		3	2	1	4	2	1	3	2	1
kulttipaikat									1		
kulttuuri- maisema											3
kätkölöydöt				1		4			1	2	2
liikenne- välineet						1			8		
linnat									2		
rekonstruktiot				1				1	2	1	
taide				1					3		
puvut									1		
taloustavarat										2	
työkalut	2	1	1	4	2	5	1	1	13	5	8
valmistus- menetelmät	1		1	1		1		1	1	1	2

Taulukko 8. Rautakausi: esiroomalainen, roomalainen (Aspelin: varhempi rautakausi n. vuoteen 700)

	Aspelin 1885	Wallin 1894	Allio & Hackman 1911	Tallgren 1931	Fornfönd 1952	Kivikoski 1961	Kivikoski 1967	Huurre 1979/1995	Su. hist. 1984	Edgren 1992	Haggrén et al. 2015
aseet	4	1	7	1		6		3	13	2	5
astiat: keramiikka							1		4		
astiat: muut			1	1		2	2		4	2	2
asuinpaikat									1		1
hygieniavälineet			1						1		
kalmistot ja haudat		1		6	1	12	3	5	20	3	
kartat				2		5	1	4	5		1
korut	6	2	16	5		8	6	2	28	7	8
kulttuuri- maisema				2							
kätkölöydöt						1			1		1
rahat, vaat		1		1				1	1		
taloustavarat	2		1			4		2	2		
työkalut	1	1	1	1		2		1	9		3
muut	1		1	1					1		

Taulukko 9. Rautakausi: kansainvaellus- ja merovingiaika

	Wallin 1894	Alilio & Hackman 1911	Tallgren 1931	Fornfynd 1952	Kivikoski 1961	Kivikoski 1967	Huurre 1979/1995	Su. hist. 1984	Edgren 1992	Haggrén et al. 2015
aseet		6	6	1	12	3	4	12	10	9
asuinpaikat								1	2	
hevoskalut								1		1
kalmistot ja haudat		1	2	1	10	4	2	19	6	4
kartat	1		2		5		1			1
korut	2	22	5		16	1	4	36	7	8
kulttipaikat								5	1	
kulttuuri- maisema			2		1			1		
löytöpaikat			2							
rahat, vaa'at	1		1					2		
rekonstruktiot								3	1	
taide					1		2			
taloustavarat							1	2		1
työkalut		1			1	1		7		
muut								2		

Taulukko 10. Rautakausi: viikinki- ja ristiretkiaika (Aspelin: myöhempi rautakausi n. v:sta 700)

	Aspelin 1885	Wallin 1894	Ailio & Hackman 1911	Tallgren 1931	Fornfynd 1952	Kivikoski 1961	Kivikoski 1967	Huurre 1979/1995	Su. hist. 1984	Edgren 1992	Haggrén et al. 2015
aseet	3	3	7	3		10	3	3	29	4	7
astiat: keramiikka	2	1	1			1		1	3	1	1
astiat: muut	1		1						6		
asuinpaikat				1		5	1	3	10		1
hygieniavälineet	1	1	1	1					3		
kalmistot ja haudat				4		7	4	1	21	4	1
kartat		1	1	3	1	5	1	4	5	3	4
korut	12	14	42	20	3	27	10	5	41	13	11
kulttiesineet		3	3	3	1	5	6	2	8	8	5
kulttipaikat					1	3	1		3	1	1
kulttuuri- maisema		1		2		1			2	2	
kätkölöydöt				3	1	3				3	
liikennevälineet									4	3	
linnat		4	2	5		3	1	1	3	3	
löytöpaikat				2							
rahat, vaa'at	1	5	1	2		5	1	2	3	4	2
rekonstruktiot				1		3	2	4	11	1	1
taloustavarat	2		4			2			5		1
tekstiilit, puvut	1	2	2	3	1	2	1	4	13	2	1
työkalut	1	2	4	2		1		1	6		1
muut				1		1			3		4

Taulukko 11. Kivikausi

	Aspelin 1885	Wallin 1894	Ailio & Hackman 1911	Tallgren 1931	Luhu 1948	Fornfynd 1952	Kivikoski 1961	Kivikoski 1967	Huurre 1979/1995	Su. hist. 1984	Edgren 1992	Huurre 1998	Haggrén et al. 2015
kulttuurimaisema				1	1		1		1				
muinaisjäännös				8	4		4	3	1	6	4	1	16
muinaisjäännös av./ löytö in situ				5	9		8	5	5	21	16	12	16
rekonstruktio/ esineen käyttö	1			2	5		2	1	4	3	3	34	8
Esine	37	4	29	20	112	4	45	20	20	110	42	34	34

Taulukko 12. Pronssikausi

	Aspelin 1885	Wallin 1894	Ailio & Hackman 1911	Tallgren 1931	Fornfynd 1952	Kivikoski 1961	Kivikoski 1967	Huurre 1979/1995	Su. hist. 1984	Edgren 1992	Haggrén et al. 2015
kulttuurimaisema									1		3
muinaisjäännös			1	1		2	2		13	3	13
muinaisjäännös av./ löytö in situ				3	1	7	4	4	9	4	2
rekonstruktio/ esineen käyttö				1				1	4	1	
Esine	37	4	29	20	4	45	20	20	110	42	34

Taulukko 13. Rautakausi

	Aspelin 1885	Wallin 1894	Ailio & Hackman 1911	Tallgren 1931	Formfynd 1952	Kivikoski 1961	Kivikoski 1967	Huurre 1979/1995	Su. hist. 1984	Edgren 1992	Haggrén et al. 2015
kulttuurimaisema		1		6		2			2	4	
muinaisjäännös	1	5	2	20	2	11	5	3	30	5	5
muinaisjäännös av./ löytö in situ			1	6		23	6	7	57	11	5
rekonstruktio/ esineen käyttö		1		3		3	2	5	12	4	1
Esine	44	31	133	39	5	90	29	30	212	56	64

Bibliografia

Painetut lähteet ja kirjallisuus

- Adkins, L. & Adkins, R.A. 1989. *Archaeological Illustration*. Cambridge University Press.
- Ailio, J. 1909. *Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland*. Helsinki: Finnische Altertumsgeellschaft.
- Ailio, J. & Hackman, A. 1911. *Esihistorialliset löydöt. Suomen kartasto 1910*. Helsinki: Suomen maantieteellinen seura.
- Aspelin, J.R. 1885. *Suomen asukkaat Pakanuuden aikana*. Helsinki: K.E. Holm.
- Baigrie, B.S. 1996. Descartes's Scientific Illustrations and "la grande mécanique de la nature". B.S. Baigrie (ed.), *Picturing Knowledge. Historical and Philosophical Problems Concerning the Use of Art in Science*: 86–134. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- Baudou, E. 2004. *Den nordiska arkeologin – historia och tolkningar*. Stockholm: Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- Blancertz, R. 1926. Graafillinen tekniikka. M. Geitelin mukaan suom. toim., *Tekniikan voittokulku III*: 1692–1820. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Bohrer, F.N. 2005. Photography and Archaeology: the Image as Object. S. Moser & S. Smiles (eds.), *Envisioning the Past. Archaeology and the Image*. Malden MA: Blackwell.
- Broome, J.H., 1963. *Rousseau. A study of his thought*. London: Edward Arnold Publishers.
- Brøndsted, J. 1938. *Danmarks Oldtid. I. Stenalderen*. København: Nordisk Forlag.
- Brøndsted, J. 1939. *Danmarks Oldtid. II. Bronzealderen*. København: Nordisk Forlag.
- Brøndsted, J. 1940. *Danmarks Oldtid. III. Jernalderen*. København: Nordisk Forlag.
- Burenhult, G. 1982. *Arkeologi i Sverige. 1. Fångstfolk och herdar*. Värnamo: Wiken.
- Burenhult, G. 1983. *Arkeologi i Sverige. 2. Bönder och bronsjutare*. Värnamo: Wiken.
- Burenhult, G. 1984. *Arkeologi i Sverige. 3. Samhällsbyggare och handelsmän*. S.l.: Wiken.
- Burke Leacock, E. 1967. Introduction to Part I: Growth of intelligence through inventions and discoveries. E. Burke Leacock (ed.), Morgan, Lewis Henry, *Ancient Society or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization*: ii–lxx. Cleveland, New York: Meridian Books, The World Publishing Company.
- Edgren, T. 1992. Den förhistoriska tiden. *Finlands historia 1*: 11–432. S.l.: Schildt.
- Europaeus, A. 1922. Fornfynd från Kyrkslätt och Esbo socknar. *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift XXXII*. No. 1. Helsingfors.
- Fewster, D. 2006. *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. Studia Fennica Historica 11. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Forntid och fornfynd. En översikt av Finlands förhistoria*. Under red. av C.F. Meinander. Helsingfors: Holger Schildts förlag 1952.
- Gossman, L. 2011. Figuring History. *Transactions of the American Philosophical Society*, vol. 101:4. Philadelphia: American Philosophical Society.
- Haggrén, G., Halinen, P., Lavento, M., Raninen, S. & Wessman, A. 2015. *Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoriaa kivikaudelta keskiajalle*. Helsinki: Gaudeamus.
- Halila, A. 1969. *Väinö Voionmaa*. Helsinki: Tammi.
- Halinen, P. 2005. *Prehistoric Hunters of Northernmost Lapland, settlement patterns and subsistence strategies*. Iskos 14. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Hall, B.S. 1996. The Didactic and the Elegant: Some Thoughts on Scientific and Technological Illustrations in the Middle Ages and Renaissance. B.S. Baigrie (ed.), *Picturing Knowledge. Historical and Philosophical Problems Concerning the Use of Art in Science*: 3–39. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- Hildebrand, H. 1872. *Svenska folket under hednatiden*. Stockholm: Jos. Seligmanns förlag.
- Huurre, M. 1979/1995. *9000 vuotta Suomen esihistoriaa*. Helsinki: Otava.
- Huurre, M. 1998. *Kivikauden Suomi*. Helsinki: Otava.
- Jaaniits, L., Laul, S., Lõugas, V. & Tõnisson, E. 1982. *Eesti esiajalugu*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Jensen, J. 1982. *The Prehistory of Denmark*. London, New York: Methuen.
- Kemp, M. 1996. Temples of the Body and Temples of the Cosmos: Vision and Visualization in the Vesalian and Copernican Revolutions. B.S. Baigrie (ed.), *Picturing Knowledge. His-*

- torical and Philosophical Problems Concerning the Use of Art in Science*: 40–85. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- Kivikoski, E. 1961. *Suomen esihistoria*. Professori Jalmari Jaakkolan johdolla laaditun Suomen historian I osa. Porvoo, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kivikoski, E. 1964. *Finlands förhistoria*. Helsingfors: Schildt.
- Kivikoski, E. 1967. *Finland. Ancient Peoples and Places*. London: Thames and Hudson.
- Kriiska, A. & Tvauri, A. 2002. *Eesti muinasaeg*. S.l.: Avita.
- Kriiska, A. & Tvauri, A. 2007. *Viron esihistoria*. Suom. H. Oittinen & A. Tvauri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1105. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lang, V. 2007a. *Baltimaade pronksi- ja rauaaeg*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lang, V. 2007b. *The Bronze and Early Iron Ages in Estonia*. Estonian Archaeology 3. Tartu University Press.
- Latvijas PSR arheoloģija*. Rīga: Zinātne 1974.
- Lea, J. & Thomas, S. (eds.), 2014. *Public Participation in Archaeology*. Woodbridge: Boydell Press.
- Luhio, V. 1948. *Suomen kivikauden pääpiirteet*. Helsinki: Otava.
- Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015*. Opetushallitus, Määräykset ja ohjeet 2015: 48. Helsinki. Internet: www.oph.fi/download/172124_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2015.pdf.
- Montelius, O. 1873. *Om lifvet i Sverige under hednatiden*. Stockholm.
- Montelius, O. 1919. *Vår forntid*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.
- Moser, S. 1992. The visual language of archaeology: a case study of the Neanderthals. *Antiquity*, Vol. 66, No. 253: 831–844.
- Moser, S. 1996. Visual Representations in Archaeology: depicting the Missing-Link in Human Origins. B.S. Baigrie (ed.), *Picturing Knowledge. Historical and Philosophical Problems Concerning the Use of Art in Science*: 184–214. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- Moser, S. 1998. *Ancestral Images. The Iconography of Human Origins*. Sutton: Stroud, Gloucestershire.
- Moser, S. & Smiles, S. (eds.) 2005. *Envisioning the Past. Archaeology and the Image*. Malden MA: Blackwell.
- Müller, S., 1897. *Vor Oldtid. Danmarks forhistoriske Archæologi almenfattelig fremstillet*. Kjøbenhavn: Det nordiske Forlag.
- Mägi, M. 2017. *Viikingiaegne Eesti*. S.l.: Argo.
- Nilsson, S. 1838–1843. *Skandinaviska nordens urinvånare. Ett försök i komparativa ethnografien och ett bidrag till människosläktets utvecklingshistoria*. Lund.
- O'Hara, R. 1996. Representations of the Natural System in the Nineteenth Century. B.S. Baigrie (ed.), *Picturing Knowledge. Historical and Philosophical Problems Concerning the Use of Art in Science*: 164–183. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- Petersson, H. 2005. *Nationalstaten och arkeologin. 100 år av neolitisk forskningshistoria och dess relationer till samhällspolitiska förändringar*. Gotarc, Series B 43. Göteborg: Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet.
- Phillips, J.E. 2005. "To Make the Dry Bones Live": Amedée Forestier's Glastonbury Lake Village. S. Moser & S. Smiles (eds.) 2005. *Envisioning the Past. Archaeology and the Image*. Malden MA: Blackwell.
- Salminen, T. 1993. *Suomalaisuuden asialla. Muinaistieteen yliopisto-opetuksen syntyvaiheet n. 1877–1923*. Helsinki Papers in Archaeology 6. University of Helsinki, Department of Archaeology.
- Salminen, T. 2003. *Suomen tieteelliset voittomaat. Venäjä ja Siperia suomalaisessa arkeologiassa 1870–1935*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 110. Helsinki.
- Salminen, T. 2006. Searching for the Finnish roots: archaeological cultures and ethnic groups in the works of Aspelin and Tallgren. V.-P. Herwa (ed.), *People, Material Culture and Environment in the North. Proceedings of the 22nd Nordic Archaeological Conference, University of Oulu, 18–23 August 2004*. *Studia humaniora ouluensia* 1: 26–32.
- Salminen, T. 2014. *Kollegat, ystävät ja kiistakumppanit. Suomalaisen arkeologien kansainväliset yhteydet 1870–1950*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 122. Helsinki.
- Salminen, T. 2017. Oscar Montelius's *Om lifvet i Sverige under hednatiden* and Johan Reinhold Aspelin's *Suomen asukkaat Pakanuuden aikana* – concepts of Us and the Other and explanations of change. *Fornvännen* 112: 154–165.

- Schauman-Lönnqvist, M. 1989. *Iron Age Studies in Salo III. The Development of Iron Age Settlement in the Isokylä Area in Salo*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 89:2. Helsinki.
- Selirand, J. & Tõnisson, E. 1963. *Läbi aastatuhandete*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Stenberger, M. 1969. *Sten brons järn*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Suomen historia 1. Kivikausi. Pronssikausi ja rautakauden alku. Keski- ja myöhäisrautakausi. S.l.: Weilin+Göös 1984.
- Tallgren, A.M. 1931. *Suomen muinaisuus. Suomen historia I*. Porvoo, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Tietosanakirja I. 1909. Helsinki: Tietosanakirja-Osakeyhtiö.
- Tietosanakirja II. 1910. Helsinki: Tietosanakirja-Osakeyhtiö.
- Thomsen, C.J. 1836. *Ledetraad til nordisk Oldkyndighed*. Kjøbenhavn: K. Nordiske Oldskrift-Selskab.
- Tommila, Päiviö, 1989. *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia*. Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Trigger, B. G. 2006. *A History of Archaeological Thought*. 2nd ed. Cambridge University Press.
- Tvauri, A. 2012. *The Migration Period, Pre-Viking Age, and Viking Age in Estonia*. Estonian Archaeology 4. Tartu University Press.
- Wallin, V. 1894. *Kuvauksia Suomen kansan esihistoriasta*. Kuvallinen Suomen historia vanhimista ajoista nykyaikaan saakka. Ensimmäinen osa: Suomen kansan esihistoria. Jyväskylä: K. J. Gummerus.
- Welinder, S. 2009. *Sveriges historia 13000 f.Kr.–600 e.Kr*. Stockholm: Norstedts.
- Worsaae, J.J.A. 1843. *Danmarks Oldtid oplyst ved Oldsager og Gravhøie*. Kjøbenhavn: Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug.
- Kulttuuriympäristön palveluikkuna: Arkeologiset kohteet, https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_default.aspx. Luettu 13.12.2017.
- Kemigrafia. *Wikipedia*, <https://fi.wikipedia.org/wiki/Kemigrafia>. Luettu 12.12.2017.
- FT Timo Salminen on vapaa tutkija ja Helsingin yliopiston arkeologian dosentti. timo.salminen@pp3.inet.fi

Loppuviitteet

- 1 Pääperiaate kuvien tilastoinnissa on ollut, että jos kuvalla on erillinen teksti tai kuvanumero, olen laskenut sen myös erilliseksi kuvaksi. Sisällöllisessä luokittelussa moni kuva asettuu käyttämäni ryhmien välimaastoon, jolloin olen sijoittanut sen siihen, jota se lähinnä vastaa. Jos kuva sisältää selkeästi useisiin ryhmiin kuuluvaa sisältöä (esim. aseita ja koruja), se on luokiteltu näihin kaikkiin.
- 2 Muinaisjäännösten tutkimustilanteen selvittämiseen on käytetty viitatus kirjallisuuden lisäksi myös Museoviraston Kulttuuriympäristön palveluikkunan verkkopalvelua, https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_default.aspx.

Verkkolähteet

- Autio, V.-M. 1999/2017. Ailio, Julius. *Kansallisbiografia*. Studia biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/649>. Luettu 13.12.2017.